

פרשת בחקותי: האם מותר לאכול בבית כנסת

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, את העונשים שיבואו על עם ישראל במקרה בו לא ישמור את מצוות התורה, אחד מהעונשים (כו, לא) הוא 'ונתתי את עריכם חרבה, והשימותי את מקדשכם'. הגמרא במסכת מגילה (כח ע"א) לומדת מפסוק זה, שגם כאשר בתי הכנסיות שוממים וחרבים, עדיין עומדים הם בקדושתם. נחלקו המפרשים, כיצד הבינו כך מפסוק זה:

א. **בתוספות יום טוב** (מגילה שם) ביאר, שמכך שהכתוב נקט בלשון עבר והשמותי את מקדשכם, ולא ומקדשכם יהיו שוממים בלשון עתיד, משמע שהקדושה נשארת. ב. **העמק דבר** (שם) כתב, שכשרוצים לומר שדבר הופקע מקדושתו משתמשים בלשון 'חילול', וכדברי יחזקאל 'באו פריצים וחיללוה'. מתוך כך שהתורה כותבת רק לשון שממה, משמע שקדושתם נשארה, ובלשון:

"היה ראוי לומר וחיללתי את מקדשיכם, וכלשון יחזקאל הנביא ז' ובאו בה פריצים וחיללוה, מכאן דרשו חז"ל במגילה כ"ח ע"א קדושתן אף כשהן שוממין, שלא יתחללו הבניינים כמו כלי קודש וכדאיתא במסכת עבודה זרה דף נב מקרא ד'יחזקאל הנזכר לעיל, מה שאין כן קדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות אינו מתחלל אלא שומם."

בעקבות דברי הגמרא במסכת מגילה הכותבת שבתי כנסת בחורבנם נשארים קדושים, נעסוק בקדושת בית כנסת. בעבר (בחקותי שנה ב') עסקנו בשאלה האם מותר לגור מעל בית כנסת, השנה נעסוק בשאלה האם מותר לאכול ולנוח בבית כנסת. כמו כן נראה האם יש חילוק בעניין זה בין תלמידי חכמים לשאר בני אדם, ומה דין אכילה באמצע שיעור תורה וכדומה.

קדושת בית כנסת

האם מותר לאכול בבית כנסת? הגמרא במסכת מגילה (שם, ע"ב) כותבת, שאין לנהוג בבית כנסת קלות ראש ומביאה מספר דוגמאות לקלות ראש האסורה: אין אוכלים בהם, לא שותים בהם, לא מתקשטים בהם, וכן לא נכנסים אליהם בקיץ בגלל החום או בחורף בגלל הגשם. בשאלה האם תלמידי חכמים הוחרגו מאיסורים אלו, נראה שיש סתירה בגמרא:

מצד אחד הגמרא מביאה דברי רבא שאין איסורים אלו נוהגים בתלמידי חכמים, כיוון שבית הכנסת הוא כביתם. **מצד שני** הגמרא מספרת שכאשר ירד גשם על רבינא ורב אדא, נכנסו לבית הכנסת ונימקו את מעשיהם בכך שהיו באמצע לימוד תורה והגשם מפריע להם ללמוד, משמע שבסתם אין רשות להיכנס מפני הגשם למרות שהם היו תלמידי חכמים.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים כיצד ליישב את הסתירה בגמרא:

א. **הרמב"ם** (תפילה יא, ו) כתב, שמעשה רבינא ורב אדא שנכנסו רק בגלל לימוד התורה לומדים, שגם כאשר רבא כתב שמותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות וכו', כוונתו רק בשעת הדחק. ועל אף שהיה מקום לומר שירידת גשם נחשבת שעת הדחק שבעקבותיה יכלו להיכנס לבית כנסת, כיוון שאנשים רבים הולכים בגשם אין זו שעת הדחק, ובלשון **הבית יוסף** (קנא ד"ה ורבינו):

"הרמב"ם כתב בהלכות תפילה חכמים ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם מדוחק, ומשמע מדבריו דשלא מדוחק לא. וכן משמע מדאיתא התם בגמרא, דרבינא ורב אדא בר מתנה דעיילין לבי כנישתא משום דשמעתא בעיא צילותא. וטעמא ודאי משום דזילחא דמיטרא לא חשיב דוחק, שהרי כמה אנשים הולכים בשוק בשעת הגשמים ואינם נמנעים."

ב. **הטור** (או"ח קנא) חלק על דברי הרמב"ם וסבר, שמותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות בבית כנסת גם שלא בשעת הדחק, וכפשוט דברי רבא. את מעשה רבינא ורב אדא שלא נכנסו מחמת הגשם, ניתן לתרץ על פי דברי **ההגות אשרי** (מגילה שם, ז) שהם החמירו על עצמם, אבל מעיקר הדין אין בכך איסור.

ג. **הר"ן** (ט ע"א ד"ה צילותא) בגישה שלישית ליישב כתב, שכאשר הותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות הותר רק בבית מדרש, כיוון שהם לומדים שם במהלך היום המקום נחשב ביתם. לעומת זאת בבית כנסת לא הותר, שהרי לא מדובר בביתם, ומשום כך רבינא ורב אדא היו צריכים לתרץ את כניסתם לבית הכנסת בלימוד התורה, ולא תלו את כניסתם בגשם.

להלכה

בפסק ההלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א:

השולחן ערוך (קנא, א) פסק כרמב"ם, שאין חילוק בין בית כנסת לבית מדרש, ומותר לתלמידי חכמים לאכול ולשתות בהם רק בשעת הדחק. **הרמ"א** (שם) חלק ופסק כר"ן, שבבית מדרש מותר לתלמידי חכמים גם שלא בשעת הדחק, ואילו בבית כנסת רק בשעת הדחק. למרות שכפי שראינו עד כה בפשטות ההיתר מוגבל לתלמידי חכמים, הרי שבפועל הוא הורחב:

א. **המגן אברהם** (שם, ב) נימק את טעם ההיתר לתלמידי חכמים לאכול בבית הכנסת והמדרש, שאם לא כן היו צריכים לצאת כדי לאכול, והיו מבטלים תורה¹. מסיבה זו כתבו האחרונים, שמותר לאכול במהלך שיעור בבית כנסת גם אם לא מדובר בתלמידי חכמים, כיוון שהאוכל עוזר לקהל להיות מרוכז ואילולא כך יהיה ביטול תורה.

ב. בירושלמי בסנהדרין (ח, ב) מסופר, שכאשר רבי יוחנן נכנס לבית הכנסת בבוקר, היה אוכל מהשאריות שנשארו מסעודת קידוש החודש (כדי שיהיה חלקו עם מקדשי החודש). **המגן אברהם** (שם) למד מגמרא זו, שאמנם מותר לעשות סעודות מצווה בבית כנסת, אבל רק כאשר אוכלים בהן סעודה קלה, וכסעודת עיבור שנה שהיו אוכלים בה פת וקטניות - אך לא סעודות שבת.

¹ המגן אברהם הבין אחרת את דברי הרמב"ם. שכן כאשר הביא הרמב"ם בהלכותיו את ההיתר לתלמידי חכמים, הביא רק את ההיתר לאכול ולשתות בשעת הדחק. הבית יוסף הבין, שאכן אין הבדל בין הדינים, וכשם שזה מותר בשעת הדחק כך גם זה. המגן אברהם חלק וסבר שהטעם הוא משום ביטול תורה, ולכן רק אכילה ושתית מותרים בשעת הדחק (ומשום כך האמורים נימקו את מעשיהם בכך שהגשם מפריע ללימודם).

גם **הרב פרנק** (הר צבי א, עג) סבר שאין לעשות סעודות שבת בבית כנסת, וראייה לדבריו הביא מדברי התוספות בפסחים (קא ע"א ד"ה דאכלו). התוספות הקשו, כיצד האורחים אוכלים סעודת שבת בבית כנסת, והרי סעודת שבת אינה נחשבת מספיק מצווה שיהיה מותר לאוכלה בבית כנסת. ותירצו, שהיו אוכלים בחדרים ליד בית כנסת - מוכח שאין לעשות סעודת שבת בבית כנסת.

הרב עובדיה (יחזקאל דעת ג, י) חלק וסבר, שמותר לאכול סעודת שבת בבית כנסת. ראייה לדבריו הביא מדברי מספר ראשונים וביניהם **האור זרוע** (ס"י כג), **הסמ"ג** (עשין כט) ו**המנהיג** (שבת, יג) שחלקו על התוספות וסברו, שמותר לעשות בבית כנסת גם סעודות גדולות וסעודות שבת, והאורחים היו אוכלים בבית כנסת ממש ולא בחדרים ליד, כיוון שסעודת שבת נחשבת מצווה, ובלשונו:

"וכן פשט המנהג לאכול בבית הכנסת בלימוד שעושים ביום פקודת השנה של אחד מהקהל, ומברכים ברכות הנהנין על כל מיני מאכל שמביאים שם. וכיוצא בזה כתב המשנה ברורה שהנהגים להקל לעשות סעודת סיום מסכתא בבית כנסת, שיש להם על מה שיסמוכו. בסיכום: מותר לעשות סעודה שלישית בבית כנסת, ובפרט כשאומרים שם דברי תורה."

כפי שהעירו **הרב עובדיה** (שם) ו**הרב אשר וייס** (קדושת בית כנסת ובית מדרש) אין בהכרח ראייה מהירושלמי לדברי המגן אברהם, כיוון שחלק מהראשונים גרסו בדברי הגמרא, שהסיבה שיש לבדוק בבתי כנסיות חמץ לפני פסח, היא מחשש שמא נשאר לחם מסעודות שבת - מכאן עולה כדברי הרב עובדיה, שגם סעודות גדולות (של מצווה) מותר לאכול בבית כנסת.

ג. **המשנה ברורה** (קנא, כ) ו**האור לציון** (ב, י, יד) בגישה ביניים כתבו, שאמנם העושים סעודת סיום מסכתא או סעודה שלישית יש להם על מי לסמוך (בין השאר בגלל שקדושת בית הכנסת היא על תנאי שיהיה מותר לאכול ולשתות בהם וכפי שנראה להלן), אך מכל מקום כאשר יש חדר אחר בו אפשר לערוך את הסעודה - עדיף.

עשויים על תנאי

למרות שכאמור הקלו רק בסעודות מצווה ובמהלך שמיעת שיעורים, בכל זאת במהלך הדורות אנשים אכלו ודיברו דיבורי חול בבית כנסת. הפוסקים ניסו למצוא יישוב למנהג זה, בהתבסס על גמרא נוספת במגילה. הגמרא (שם) כותבת, שבת כנסת שבבל (= חוץ לארץ) על תנאי עשויים, ומשום כך למעט חשבונות מותר לכולם לאכול ולשתות בהם. נחלקו הראשונים בביאור הגמרא:

א. **התוספות** (שם, ד"ה בתי) כתבו, שכאשר הגמרא כותבת שבת כנסת עשויים על תנאי, כוונתה **ראשית** רק לבתי כנסת שבחוץ לארץ, שגם כך עתידים לעזבם כאשר יבוא הגואל - אך בתי כנסת שבארץ ישראל קדושתם לעולם קיימת. **שנית**, גם בחוץ לארץ הקדושה מתבטלת רק לאחר חורבנם, אבל כאשר הם בבניינם אסור לנהוג בהם קלות ראש.

ראייה לדבריהם הביאו התוספות ממעשה רבינא ורב אדא שראינו לעיל, שנכנסו לבית הכנסת בשעת הגשמים רק מפני שלמדו תורה ודעתם הוסחה מחמתו. אם בתי כנסת שבבל על תנאי עשויים אפילו בבניינם, מדוע לא נכנסו מחמת הגשם? והרי אין בהם קדושה בעקבות התנאי! אלא מוכח שרק בחורבנם קדושתם פוקעת, ובלשון התוספות:

"רוצה לומר כל זמן שהן בטלן, דהא חזינן בברייתא דלעיל וגם שהאמוראים לא היו רוצים ליכנס בהן בגשמים מפני גשמים אלא משום דשמעתא בעי צילותא, והכא מיירי כשחרב דאז מהני התנאי. ודווקא לאותן שבבבל מהני התנאי, שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן, אבל לאותן שבארץ ישראל לא מהני תנאי."

ב. **האור זרוע** (בית הכנסת ס"ו שפח) חלק על התוספות וכתב, שכאשר נפסק שבת כנסת שבבל עשויים על תנאי, הכוונה אפילו כאשר הם בנויים. את הראייה ממעשה רבינא ורב אדא דחה, שאכן מעיקר הדין מותר היה להם להיכנס מחמת הגשם (ולא בגלל שהם תלמידי חכמים, אלא מחמת שהבית כנסת עשוי על תנאי, אלא שבכל זאת בחרו להחמיר על עצמם).

ג. **הרמב"ן** (כו ע"ב ד"ה והא) בגישה שלישית כתב, שאמנם התנאי מתיר רק להשתמש שימושי חול זמניים ולא מתיר להפוך את הבית כנסת למקום חולין, אך מכל מקום לא ציין שהתנאי מועיל רק לבתי כנסת שבבבל, וייתכן שכוונתו גם לבתי כנסת שבארץ ישראל (אם כי יש מקום לומר שכוונתו רק לבתי כנסת בבבל, ועיין בר"ן שם).

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (קנא, יא) כדעת התוספות, שהתנאי להשתמש בבית הכנסת תשמיש חולין, מועיל רק לבתי כנסיות שבבבל ורק בשעת חורבנם. אולם, לא מעט אחרונים חלקו על דבריו:

ראשית, יש אחרונים וביניהם **הביאור הלכה** (שם ד"ה אבל) ו**הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות א, קסה) שטענו, שדעת רוב הראשונים שאין הבדל בין ארץ ישראל לחוץ לארץ, וכשם שבת כנסת שבבבל עשויים על תנאי, הוא הדין לבתי כנסת בארץ ישראל ואפילו בעודם בנויים. משום כך כתב **הגרש"ז אויערבך** (תפילה יט, א), שהמקילים לאכול סעודות רשות בבית כנסת בארץ ישראל - יש להם על מי לסמוך, ובלשונו:

"וכן נהוג ברוב בתי הכנסת לאכול מיני מתיקה ולשתות דברים המשכרים בעליה של חתן לתורה לפני הנישואין, וכן בשאר סעודות רשות. ואף המשנה ברורה הראה פנים להקל בזה, עיין בזה בביאור הלכה ס"י קנא, שמועיל תנאי בבתי כנסת שבארץ ישראל אפילו ביישובם."

שנית, כפי שראינו בעבר (בא שנה ג') **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח א, מה) התיר להכניס כלב נחיה לבית כנסת (במקרה בו אי אפשר לקשור אותו בחוץ). אחד מנימוקיו להקל, שהאור זרוע סבור שבת כנסת שבחוץ לארץ עשויים על תנאי אפילו בבניינם, והכנסת כלב לבית כנסת נחשבת כמו אכילה ושתייה בו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו²...